

- гармонізація зі світовими стандартами вітчизняної нормативно-правової бази й ліквідація недоліків державної політики у сфері видобутку мінеральної сировини.

Література

1. Матюха В.В. Сировинна база чорної та кольорової металургії України в контексті довгострокових перспектив // *Економіка природокористування і охорони довкілля*. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – С. 313–319.
2. *Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектору економіки України* / РВПС України НАН України. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 544 с.
3. Андрієвський І.Д., Матюха В.В., Мовчан М.Т. Сучасний стан металургійного комплексу України // *Мінеральні ресурси України*. – 2007. – № 4. – С. 39–42.

УДК 622.3:330.341.1:504.062

О.М.СУХІНА

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

НЕДОСТАТНЄ ФІНАНСУВАННЯ ЯК ЧИННИК НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ЛІКВІДАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ І РОЗРІЗІВ

Нестача коштів, невчасне фінансування та невиконання вимог до ліквідаційних робіт у вуглевидобувних регіонах призвели до загострення проблем, пов'язаних із закриттям шахт та розрізів, а саме: підтоплення територій, зміна водозборів, забруднення вод та ґрунтів, зниження стійкості метрополітену й ін. Ступінь впливу підробок і закриття гірничих підприємств становить 10–24% порівняно з іншими причинами підтоплення.

За даними Міністерства вугільної промисловості України та Державного підприємства “Укрвуглеторфреструктуризація”, за станом на 1 липня 2008 р. кількість підприємств, які ліквідуються, становила 134. З них: шахт – 120, розрізів – 5, торфодобувних підприємств – 6, збагачувальних фабрик – 2, брикетних фабрик – 1. Кількість підприємств, на яких закінчена повна ліквідація, на цей же період дорівнює 25, у тому числі на 17 шахтах, 2 розрізах, 5 торфодобувних підприємствах та 1 брикетній фабриці. Тобто за 12 років ліквідаційних робіт повністю їх завершено лише 18,7%. На 61 підприємстві закінчена фізична ліквідація і тривають роботи з повної ліквідації; на 48 – триває фізична та повна ліквідація.

Інтенсивно шахти ліквідовувались у період з 1996 по 2002 рр. – від 11 до 21 підприємства, а з 2003 р. закривають по 3–8 шахт на рік.

Ліквідаційні процеси, що відбуваються на вугле- та торфодобувних підприємствах, повною мірою не фінансуються. Так, проектні показники після перерозподілу становлять з початку ліквідації близько 7,87 млрд. грн.; фактично ж виконані обсяги робіт з початку ліквідації дорівнюють 5,0 млрд.

грн., або 63,6% від проектних (табл. 1). Більше як 99,6% коштів на ліквідацію шахт надходить з бюджету, решта – це в основному повернені суми від здачі металобрухту та незадіяного обладнання. За даними Мінвуглепрому України, фактично з 1996 по 2008 р. використано 6,7 млрд. грн., у тому числі на ліквідаційні роботи, гідрозахист та підготовку до закриття третьої групи шахт.

Таблиця 1

Загальні показники робіт Мінвуглепрому України з реструктуризації гірничих та торфодобувних підприємств по областях за станом на 01.07.2008 р., тис. грн.*

Область	Кількість підприємств	Проектні показники після перерозподілу		Фактично виконані обсяги робіт з початку ліквідації	Остаточні обсяги робіт	Програма 2008 р.	Фактично перераховано з початку 2008 р.
		всього	від загального обсягу, %				
Мінвуглепром України, всього	149**	7 865 254	100,0	5 002 096	2 863 158	537 343	154 671
Донецька	72	4 494 072	57,1	2 996 700	1 497 372	340 821	112 053
Луганська	46	2 530 502	32,2	1 507 436	1 023 066	174 470	35 606
Дніпропетровська	1			1	-1		
Львівська	4	179 985	2,3	79 919	100 066	3 484	651
Волинська	6	185 387	2,4	89 709	95 678	6 292	1 592
Кіровоградська	8	273 588	3,5	179 551	94 038	7 421	2 776
Житомирська	5	65 256	0,8	45 330	19 926	1 857	401
Закарпатська	1	7 923	0,1	7 465	457	н/д	н/д
Черкаська	3	105 925	1,3	85 254	20 671	2 545	1 173
Чернігівська	2	10 747	0,1	7 895	2 853	н/д	н/д
Рівненська	1	9 678	0,1	1 010	8 668	453	419
Вінницька	1	2 192		1 828	364	н/д	н/д

* За даними Міністерства вугільної промисловості України та ДП “Укрвуглеторфреструктуризація”;

** Включаючи вуглевидобувні підприємства, що знаходяться у стадії підготовки до ліквідації

Лише на одному підприємстві – кам’яновугільній шахті “Мушкетівська” (Донецька обл.) було перевищення оплати над проектами в 72 тис. грн. На цьому підприємстві ліквідаційні роботи почались 1997 р., 1998 р. завершилися роботи з фізичної ліквідації, і лише 2005 р. відбулось повне закриття шахти.

Проектні показники після перерозподілу становили 2503 тис. грн., фактично ж перераховано 2575 тис. гривень.

Програмою робіт з ліквідації гірничих підприємств на 2008 р. передбачено суму 537,3 млн. грн., у тому числі на фізичне закриття шахт – 255,4, природоохоронні заходи – 33,8, подолання наслідків ліквідації шахт – 7,8, утримання апарату замовника – 19,2, проектні роботи – 5,4, пом'якшення соціально-економічних наслідків ліквідації підприємств – 215,7 млн. гривень.

За I півріччя 2008 р. на ліквідаційні процеси фактично перераховано коштів по Мінвуглепрому України 154671 тис. грн., або до 29%; з них по Донецькій області – близько 33, по Луганській – 20,4%.

Стосовно ліквідаційних процесів на вугле- та торфовидобувних підприємствах, на яких уже затверджені акти прийняття робіт, спостерігалось відхилення від проектних термінів повного закриття шахт із затримкою до 8 років. Це пов'язано з масштабною реструктуризацією, недостатнім та несвоєчасним фінансуванням ліквідаційних робіт, їх високою вартістю. Так, проектна вартість закриття кам'яновугільних шахт становить від 7 до 130 млн. грн., буровугільних шахт – понад 30, розрізів – близько 13, торфодобувних підприємств – від 2 до 13 млн. грн. (табл. 2).

Якщо фізична ліквідація здійснюється за кілька місяців чи 1–3 роки (шахта “ім. Дзержинського” – 6 місяців, “Торезька № 2” та “Торезька № 43” – по 9 місяців), то повна ліквідація триває до 10 років і більше.

Фактично ж виконані обсяги робіт на ліквідованих підприємствах значно менші за проектні. Так, на шахті ім. газети “Правда” проектні показники становлять 130 млн. грн., фактичні – близько 100 млн.; на шахті “Красный Октябрь” – відповідно 89,8 і 81,2; на шахті “Торезька № 2” – 57,8 і 16,2 млн. грн. Це пов'язано з тим, що показники проектів не відповідають реаліям у майбутньому, тому необхідним є вчасний перегляд проектів: корегування вартості робіт, обсягів виконання й залишку.

Створення водовідливних комплексів заплановане на 52 шахтах, що ліквідуються. Проектні показники після перерозподілу за станом на 01.07.08 по Мінвуглепрому України дорівнюють 892 млн. грн., на 2008 р. передбачено 26,6 млн. грн. З початку ліквідації шахт виконані обсяги робіт на суму 254,9 млн. грн. (28,6% від проектних), фактично перераховано 276,6 млн. грн. За I півріччя 2008 р. виконаний обсяг робіт на суму 5,9 млн. грн., або лише 22,2%.

Здійснення природоохоронних заходів є найбільш тривалим періодом при ліквідації вуглевидобувних підприємств. Але у зв'язку з несвоєчасним фінансуванням природоохоронних заходів він ще затягується. Так, проектна вартість природоохоронних заходів після перерозподілу становить по Мінвуглепрому України близько 1,22 млрд. грн., тоді як виконані обсяги робіт з початку ліквідації – близько 0,38 млрд. грн. (30,9%). Частка проектних показників на здійснення природоохоронних заходів до проектних показників ліквідаційних робіт дорівнює 15,5%, а виконаних обсягів робіт з охорони природи до виконаних обсягів ліквідаційних робіт – лише 7,5% (табл. 3).

Основні показники ліквідаційних робіт вугле- та торфовидобувних підприємств, по яких затверджені акти прийняття робіт, за станом на 01.07.2008 р.*

Найменування підприємства	Початок ліквідаційних робіт	Завершення робіт з фізичної ліквідації	Повне закриття	Перевищення термінів повного закриття, місяців	Проектні показники після перерозподілу		Фактично виконані обсяги робіт з початку ліквідації, тис. грн.	Остаточні обсяги робіт, тис. грн.
					всього, тис. грн.	від загального обсягу, %		
Шахта ім. газети "Правда" (Донецька обл.)	1996	2000	2005	92	130 026	1,7	99 916	30 110
Шахта "Мушкетівська" (Донецька обл.)	1997	1998	2005	15	35 892	0,5	30 600	5 292
Шахта "Запेरвальна" (Донецька обл.)	1998	1999	2004	68	15 579	0,2	8 726	6 853
Шахта "Красный Октябрь" (Донецька обл.)	1996	1999	2007	46	89 796	1,1	81 203	8 594
Шахта ім. Поченкова (Донецька обл.)	2001	2006	2007	53	64 367	0,8	52 996	11 371
Шахта "Торезька №2" (Донецька обл.)	2001	2001	2007	62	57 778	0,7	16 220	41 558
Шахта "Торезька №43" (Донецька обл.)	2001	2001	2007	13	13 185	0,2	9 466	3 719
Шахта "Донецька" ТА (Донецька обл.)	2002	2006	2007	54	41 555	0,5	30 212	11 343
Шахта "Замківська" (Луганська обл.)	1996	1997	2005	81	53 961	0,7	36 306	17 655
Шахта "Слизуветівська" (Луганська обл.)	1999	2000	2005	58	6 496	0,1	4 592	1 904
Шахта № 3-4 "Міусінська" (Луганська обл.)	1998	1999	2005	57	27 316	0,3	17 475	9 841
Шахта "Ніканор" (Луганська обл.)	1996	1998	2004	80	80 582	1,0	31 188	49 394
Шахта ім. Дзержинського №3 (Луганська обл.)	2001	2001	2005	26	75 420	1,0	48 686	26 734
Шахта "Краснодарська-Південна" (Луганська обл.)	2002	2003	2005	26	14 411	0,2	7 869	6 542
Шахта "Свердловська" (Луганська обл.)	2000	2000	2008	76	12 466	0,2	10 218	2 248
Шахта "Морозівська" (Кіровоград. обл.)	1999	2000	2006	67	27 836	0,4	10 739	17 097
Розріз "Балахівський" (Кіровоградська обл.)	1996	2001	2004	57	12 843	0,2	12 688	155
Дільниця "Андрушівська-Південна" (Житомирська обл.)	1997	2007	2007	85	29 408	0,4	25 510	3 898
Брикетна ф-ка "Коростишівська" (Житомирська обл.)	2000	2001	2006	71	9 499	0,1	9 905	-406
ТП "Бучмани" (Житомирська обл.)	2003	2005	2006	25	12 458	0,2	3 429	9 029
ТП "Брониця" (Житомирська обл.)	1997	2008	2008	2	3 967	0,1	3 421	547
Шахта "Ільниця" (Закарпатська обл.)	1997	2005	2005	87	7 923	0,1	7 465	457
ТП "Замглай" (Чернігівська обл.)	2002	2007	2007	48	8 922	0,1	6 138	2 784
ТП "Кисілівка" (Чернігівська обл.)	2007	2007	2007	2	1 825	н/д	1 757	68
ТП "Літин" (Вінницька обл.)	2006	2008	2008	8	2 192	н/д	1 828	364

* За даними Міністерства вугільної промисловості України та ДП "Укрвуглеторфреструктуризація"

Здійснення природоохоронних заходів у ході ліквідації вуглевидобувних підприємств за станом на 01.07.2008 р. по областях та на закритих підприємствах*

Адміністративна область, підприємство	Проектні показники після перерозподілу, тис. грн.	Виконані обсяги з початку ліквідації, тис. грн.	Остаточний обсяг, тис. грн.	Частка виконаних обсягів робіт з охорони природи у відповідних проектних показниках, %	Частка проектних показників на здійснення природоохоронних заходів у проектних показниках ліквідаційних робіт, %	Частка виконаних обсягів робіт з охорони природи до виконаних обсягів ліквідаційних робіт, %
Мінвуглепром, <i>усього</i>	1 216 735	375 706	841 029	30,9	15,5	7,5
Донецька	436 483	57 867	378 616	13,3	9,7	1,9
Луганська	485 166	162 964	322 202	33,6	19,2	10,8
Кіровоградська	127 785	86 705	41 080	67,9	46,7	48,3
Житомирська	19 504	12 877	6 627	66,0	29,9	28,4
Черкаська	24 049	20 013	4 036	83,2	22,7	23,5
Львівська	75 727	14 791	60 937	19,5	42,1	18,5
Закарпатська	5 100	4 873	227	95,5	64,4	65,3
Волинська	39 133	15 069	24 063	38,5	21,1	16,8
Чернігівська	379	335	44	88,4	3,5	4,2
Рівненська	3 151	0	3 151	0	32,6	0
Вінницька	259	214	46	82,6	11,8	11,7
Ліквідовані підприємства						
Шахта ім. газети "Правда"	2 331	2 316	15	99,4	1,8	2,3
Шахта "Мушкетівська"	2 503	2 497	6	99,8	7,0	8,2
Шахта "Заперевальна"	1 083	13	1 070	1,2	7,0	0,1
Шахта "Красный Октябрь"	14 154	5 789	8 365	40,9	15,8	7,1
Шахта ім. Поченкова	300	300	0	100	0,5	0,6
Шахта "Торезька №2"	1 679	544	1 135	32,4	2,9	3,4
Шахта "Торезька №43"	1 366	650	716	47,6	10,4	6,9
Шахта "Донецька" ТА	207	149	58	72,0	0,5	0,5
Шахта "Замківська"	16 387	4 635	11 752	28,3	30,4	12,8
Шахта "Єлизаветівська"	3 535	1 619	1 916	45,8	54,4	35,3
Шахта № 3-4 "Миусінська"	8 227	3 179	5 048	38,6	30,1	18,2
Шахта "Ніканор"	14 860	156	14 704	1,0	18,4	0,5
Шахта ім. Держинського №3	14 117	8 718	5 399	61,8	18,7	17,9
Шахта "Краснодарська-Південна"	1 773	1 193	580	67,3	12,3	15,2
Шахта "Свердловська"	7 092	4 358	2 734	61,4	56,9	42,7
Шахта "Морозівська"	4 163	4 156	6	99,8	15,0	38,7
Розріз "Балахівський"	5 265	5 265	0	100	41,0	41,5
Дільниця "Андрушівська-Південна"	8 263	7 966	297	96,4	28,1	31,2
Брикетна ф-ка "Коростишівська"	2 349	2 321	29	98,8	24,7	23,4
ТП "Бучмани"	667	642	24	96,3	5,4	18,7
ТП "Брониця"	1 365	1 165	200	85,3	34,4	34,1
Шахта "Ільниця"	5 100	4 873	227	95,5	64,4	65,3
ТП "Замглай"	217	212	6	97,7	2,4	3,5
ТП "Кисілівка"	162	123	39	75,9	8,9	7,0
ТП "Літин"	259	214	46	82,6	11,8	11,7

* Розраховано за даними Міністерства вугільної промисловості України та ДП "Укрвуглеторфреструктуризація"

По областях, де проводиться видобуток кам'яного, бурого вугілля та торфу, виконані обсяги природоохоронних робіт з початку ліквідації становлять: у Донецькій – 13,3%, Луганській – 33,6, Львівській – 19,5, Волинській – 38,5, Кіровоградській – 67,9, Житомирській – 66, Черкаській – 83, Закарпатській – 95,5, Чернігівській – 88,4, Вінницькій – 82,6%; а в Рівненській області ці роботи взагалі не виконувались. Тобто досить повільно проводиться екологічна реабілітація територій старих вуглевидобувних регіонів з підземними виробками та значною кількістю закритих вугле- й торфовидобувних підприємств, що ще більше ускладнює екологічну ситуацію в цілому і загострює наслідки ліквідації.

Частка проектних показників на здійснення природоохоронних заходів до проектних показників ліквідаційних робіт на кам'яновугільних шахтах, які нині вже ліквідовані, становила від 0,5 (Донецька, ім. Поченкова) до 57% (Свердловська, Єлизаветівська (54,4%)); на буровугільних підприємствах – відповідно від 15 (шахта “Морозівська”) до 64,4% (шахта “Ільниця”); на торфовидобувних підприємствах – від 2,4 (ТП “Замглай”) до 34,4% (ТП “Брониця”).

Частка ж виконаних обсягів робіт з охорони природи у виконаних обсягах ліквідаційних робіт на закритих кам'яновугільних шахтах становить від 0,1 (“Заперевальна”) до 42,7% (“Свердловська”); на буровугільних підприємствах – відповідно від 31,2 (дільниця “Андрушівська”) до 41,5% (розріз “Балахівський”); на торфовидобувних підприємствах – від 3,5% (ТП “Замглай”) до 34,1% (ТП “Брониця”). В одних випадках ці показники є значно нижчими від запроектованих, а в інших – перевищують їх.

Аналіз здійснення природоохоронних заходів на ліквідованих вугле- і торфовидобувних підприємствах показав, що частка виконаних обсягів робіт з охорони природи становить від 30 (шахта “Замківська” – 28,3, “Торезька № 2” – 32,4) до 100% (шахта ім. газети “Правда” – 99,4, “Мушкетівська” – 99,8%, а також розрізи з видобутку бурого вугілля та торфовидобувні підприємства). Винятком є шахта “Ніканор”, де відповідна частка дорівнює лише 1%, та “Заперевальна” – 1,2%.

У цілому стан навколишнього природного середовища на вугле- і торфовидобувних підприємствах є досить незадовільним. Постає проблема подолання наслідків ліквідації вуглевидобувних підприємств: здійснення заходів, які б запобігали неконтрольованому виходу метану; контроль за рівнем підземних шахтних вод та його пониження; контроль за деформаціями ділянок земної поверхні з виконанням технологічних заходів щодо захисту будівель та споруд; ліквідація наслідків провалів та інше.

Для реалізації цих заходів необхідне відповідне фінансування. Цільове спрямування коштів можливе при прийнятті Державної комплексної програми поліпшення екологічного становища вугільних регіонів України, проект якої розроблено ще 2003 року.

Гарантуванню екологічної безпеки в Донбасі сприятиме прийняття Державної цільової програми стабілізації та поліпшення екологічного стану в Донецько-Придніпровському регіоні, проект концепції якої розроблено 2007 р. У ній значна увага приділяється гірничовидобувним підприємствам, які припинили свою діяльність. Програмою передбачені попередження та

ліквідація наслідків підтоплення і зсувів ґрунту, використання відходів і відповідна інноваційна підтримка.

Досить доцільним буде також створення страхового фонду.

Наразі проблема підтоплення територій вуглевидобувних територій частково вирішується завдяки Комплексній програмі ліквідації наслідків підтоплення територій у містах і селищах України, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 160.

У Концепції реформування вугільної галузі, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 737-р, в умовах приватизації підприємств передбачено створення спеціального накопичувального фонду фінансування майбутньої ліквідації шахти.

Таким чином, за 12 років реструктуризації вуглевидобувної промисловості ліквідовано більше 130 шахт і розрізів. Нестача коштів не дозволяє належним чином провести повний обсяг робіт, у результаті чого стан навколишнього природного середовища погіршується. Враховуючи досвід ліквідації шахт, у майбутньому повинні передбачатися можливі ризики та їх фінансування. Необхідна також розробка науково-методологічних основ екологічної реабілітації порушених територій і, зокрема, методики оцінки збитків, пристосованої до потреб закриття гірничовидобувних підприємств, та економічного механізму накопичення й розподілу коштів на подолання наслідків ліквідації.

Література

1. Сухіна О.М. Визначення частки витрат на ліквідацію вуглевидобувних підприємств та реабілітацію їх територій у вартості продукції // *Уголь України*. – 2008. – № 4. – С. 13–15.

2. Сухіна О.М. Проблеми фінансового забезпечення здійснення моніторингу стану довкілля вуглевидобувних регіонів // *Моніторинг навколишнього середовища: науково-методичне, нормативне, технічне, програмне забезпечення: Мат. другої міжнар. наук.-практ. конф. 24–28 вересня 2007 р., АР Крим, м. Коктебель*. – К.: НПЦ “ЕКОЛОГІЯ НАУКА ТЕХНІКА”, 2007. – С. 21–23.

3. Сухіна О.М. Структурно-динамічні зміни, пов’язані з реабілітацією територій вуглевидобувних регіонів // *Механізм регулювання економіки*. – 2007. – № 3. – С. 86–93.

УДК 338.47

О.І. НИКИФОРУК

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ТРАНЗИТНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Стратегія транспортно-комунікаційного освоєння (розвитку) України нерозривно пов’язана з вибором напрямів і пріоритетів її соціально-економічного піднесення. Відомо, що найбільш гострим питанням формування